

Maria Bakonyi*
Ferenc David**

LAŽNI UNUCI – TZV. „UNUČKE PREVARE“ U MAĐARSKOJ

Apstrakt

U radu je ukazano na pojedine oblike prevara, koje dovode do štete u imovini (pokretnoj i nepokretnoj) starijih, uglavnom bogatijih ljudi u Budimpešti, ali i širom Mađarske. Kriminalci uvek pronalaze nove metode kako da putem prara pribave sebi imovinu na štetu različitih grupa lica. Oblik prevare o kojem je reč u ovom radu je poznat pod nazivom „unučke prevare“, a takvih slučajeva sasvim sigurno ima i u drugim državama. Šteta koja se u tim prevaramaouzrokuje oštećenima po pravilu se ne može nadoknaditi.

Ključne reči: *prevara, vrednost izvršenja, lica ograničeno sposobna da prepoznaju ili odbiju krivično delo usled starosti.*

1. Uvod

Kriminalni krugovi koji su se organizovali radi obmanjivanja starijih lica i prilikom izvršenja krivičnih dela unučke prevare primenjuju istovetne metode.

Suština ovog pomodnog oblika prevare koji se tek nedavno rasprostranio je da se vremesniji oštećeni koji imaju „unuke“ nazovu na fiksni kućni telefonski broj, kojom prilikom vinovnici saopštavaju starijoj osobi da mu se „unuk“ našao u problemu: da je imao dugove pa je zato otet, ili da je izazvao nesreću kojom je nastala pozamašna šteta i ukoliko deda ili baba ne plate štetu, oteti unuk će biti ubijen, ili će ga odvesti u inostranstvo i tada ga više nikad neće videti. Poziv oštećenima starije dobi upućuje jedan od članova organizacije i prilikom razgovora se predstavi ili kao da je on unuk oštećenog ili da je njegov rođak.

Unuk ili „lažni rođak“, da bi izbegao neposredan susret, ubedi oštećenog da on lično ne može da dođe po novac, nego da će poslati jednog svog poznanika. Nakon toga, na kućnu adresu starijih ljudi se upućuje kurir koji preuzima novac ili nakit.

* Doktor pravnih nauka, javni tužilac, Glavnogradsko Javno Tužilaštvo (Fővárosi Főügyészség) Budimpešta, Mađarska, e-mail: bakonyimaria21@gmail.com

** Doktor pravnih nauka Univerzitet u Pečuju, Fakultet za nauku o državi i pravo, Katedra za krivično pravo, predavač, e-mail: david.ferenc@pte.hu

Međutim, u novije vreme kriminalci pokušavaju da navedu starije ljude čak i na to da određenu sumu pošalju preko poznate mreže za slanje novca – najčešće na inostrani – broj bankovnog računa. Ako oštećeni nije u mogućnosti da to uradi od kuće, na njegovu adresu stanovanja će uputiti taksi vozilo, koje će ga odvesti na mesto na kom može da izvrši transfer novca. Bilo je i takvih slučajeva kada su tražili da se izdiktiraju podaci o platnoj kartici, onda se obave razne onlajn transakcije i time nanese pozamašna šteta oštećenom.

U vezi sa ovakvim slučajevima postavilo se pitanje pravnog tumačenja da li se oštećeni, imajući u vidu njihovu starosnu dob mogu smatrati licima koja su ograničeno sposobna da prepoznaju ili odbiju krivično delo, s obzirom da se tim licima prouzrokuje šteta (i kakve su njihove mogućnosti u postupcima naknade štete).

2. Pravno regulisanje prevare u Mađarskoj – od početka do današnjih dana

Prvo kažnjavanje prevarnih radnji, kao najraznovrsnijih zloupotreba uvedeno je rasuto i nedosledno u naše pisane pravne izvore još u srednjem veku. Zajednička karakteristika im je bila da se kao središnji cilj uvek pojavljivalo uvećanje imovine stečeno na neki prevaran način.

Formiran je i jedan „opšti” pojam prevare, „*crimen stellionatus*”, odnosno zlodelo varanja, pod koje spadaju „svi oni oblici prevare, koji u našem zakonu nemaju posebna imena”, a usled kojih „drugi, putem lukavo prouzrokovane omaške ili njenom zloupotrebom pretrpe štetu u svojoj imovini ili nekom svom drugom pravu”. Ako tražimo zajedničke karakteristike srednjovekovnih prevara, jasno se uočava da su delikti, naročito u početnoj fazi – po svojoj prilici zbog odlučujuće uloge feuda – karakteristično bili usmereni na prevarno sticanje, povećanje ili protivpravno zadržavanje nepokretnosti, „ležećeg blaga”.¹

Prvi mađarski krivični zakonik (poznatiji kao Kodeks Čemegi)² je s jedne strane jasno razdvojio radnje falsifikovanja od prevare, a s druge strane limitirao činjenja koja se mogu svrstati pod prevaru. Pored „opšte” prevare koja u grubim crtama odgovara današnjem poimanju, ali je užeg značenja (prouzrokovanje štete *zlonamernom prevarom* radi sticanja materijalne koristi), kažnjavao je i prevaru u osiguranju, prevaru kod zajma i zelenašenje sa maloletnikom i štićenikom. Biće krivičnog dela je izmenjeno samo u tom smislu da od 1908. godine umesto prvenstvene „lukave prevarne radnje” stoji samo „prevarna radnja”.

Prema § 382. Kodeksa Čemegi: „nezavisno od visine prouzrokovane štete (...) prevara je, ako je tu radnju izvršilo lice uništavanjem ili oštećenjem svoje osigurane imovine.” Uticaj dogmatskog sistema i samog duha Kodeksa Čemegi se oseća i u krivičnopravnom sistemu današnjice, ali se on istovremeno suočavao i sa brojnim nedostacima.

¹ T. Pauler, *Büntetőjogtan II*, Budapest 1873, 260.

² Zakon broj IV iz 1878. godine – prvi mađarski Krivični zakonik.

Do njegovih prvih značajnijih izmena i dopuna došlo je tridesetak godina nakon njegovog stupanja na snagu, kada je doneta Artikula XXXIV. iz 1908. godine, Novela Krivičnog zakona broj I. Usvajanje zakona je dovelo i do promena u zakonskoj definiciji krivičnog dela prevare. Odredbama Kodeksa Čemegi je praksa i struka zamerala sledeće: 1.) izraz „lukava prevarna radnja”, 2.) identitet lica dovedenog u zabludu i oštećenog lica, 3.) lakši oblici kod prevare i nekažnjivost pokušaja.³ Opis je promenjen samo u delu da je od 1908. godine „lukava prevarna radnja” zamenjena „prevarnom radnjom”, zatim, protivpravno pribavljanje materijalnog dobitka se moglo ticati ne samo na izvršioca, već i nekog drugog lica, a kažnjavao i onaj slučaj kada šteta nije nastala kod lica dovedenog u zabludu nego i kod drugog.⁴

Prevarne radnje u periodu između dva svetska rata – prema Andalu – činjene su u vezi sa prodajom i kupovinom robe, podizanjem kaucije, simuliranjem sposobnosti i spremnosti za izvršenje, dovođenjem u zabludu partnera i vlastodavca, prilikom lažnih igara davanjem obećanja za brak, nadrilekarstvom, simuliranjem provala, odnosno dovođenjem vlasti i javnih institucija u zabludu. Pored navedenog, karakterističnu i posebno ispitivanu kategoriju su predstavljale prevare činjene zloupotrebom isprava.

Zakon broj V. iz 1961. godine je prividno dodatno proširio krug mogućih prevara jer je iz opisa bića krivičnog dela izostavio načine izvršenja. Prema obrazloženju zakonodavca, „na vagi krivičnog prava u socijalističkom sistemu je bezuslovno društveno opasno i zaslužuje kažnjavanje svako ponašanje koje je usmereno na sticanje prihoda bez rada na osnovu tuđe greške, na tuđu štetu, bez obzira na način na koji se ova greška zloupotrebi radi postizanja parazitskih ciljeva.” Zakon broj V. iz 1961. godine koji je usvojen nakon Drugog svetskog rata je u odnosu na krivična dela protiv imovine razlikovao dva oblika svojine i ova diferencijacija je bila skopčana i sa različitim značajem. Krivična dela koja su bila usmerena protiv društvene imovine su tretirana kao teži oblici u odnosu na slična krivična dela izvršena protiv imovinskih dobara privatnih lica.

Prevare koje su karakteristične za naredni period od deceniju i po se, posmatrane iz današnje perspektive, čine beznačajnim i prema tadašnjoj terminologiji su to uglavnom bila dela protiv društvene imovine: prevare sa gorivom, prevare radne zajednice ili prevare sa platama, a ponekad produžena krivična dela obično sastavljena od lakših pojedinačnih dela koja su činjena iskorišćavanjem inercije državne birokratije.

Zakon broj IV iz 1978. godine nije doneo ništa novo u pogledu pravnog regulisanja prevare, ali je od kraja 80-ih godina kriminalizacija nekih posebnih

³ S. Madai, *A csalás büntetőjogi értékelése*, HVG-Orac Lap-és Könyvkiadó Kft, Budapest 2011, 48-49.

⁴ M. Tóth, *A csalás formáinak és büntetőjogi értékelésének változásai*, Belügyi Szemle 2001, 4-5. szám 5.

oblika prevarnih radnji ponovo postala karakteristična tendencija. Postale su tipične prevare sa subvencijama u cilju prevarnog pribavljanja raznih pogodnosti, oslobađanja ili dotacija, često veoma visoke svote uzastopno iskamčene lažnim obećanjem visokih kamata, piramidalne igre koje su na početku bile direktne, a kasnije pokušane da budu prikrivene nekom agencijsko-trgovinskom delatnošću, robni i kapitalni krediti podignuti pa nestali preko prikriivenih privrednih delatnosti, „privatizacija” državne svojine ili svojine društava putem komplikovanih i teško prativih transakcija (čiji se elementi pojedinačno posmatrano često čine zakonitim, ali su u celosti ipak protivpravni). Zakon broj IV. iz 1978. godine je u potpunosti preuzeo zakonski opis krivičnog dela prevare u KZ-u iz 1961. godine.

Taj opis je ponovljen i u sadašnjem Zakonu broj C. iz 2012. godine, koji prevaru reguliše među krivičnim delima protiv imovine i prema kojem „ko radi protivpravnog sticanja materijalne koristi drugo lice dovede u zabludu ili drži u zabludi, a time prouzrokuje štetu, kazniće⁵ se u zavisnosti od visine prouzrokovane štete.”⁶

Do danas su se pojavili razni i sve prefinjeniji oblici prevare, kojim pogodno tle obezbeđuje takoreći potpuno odsustvo privrednog morala, samovoljno krivo tumačenje načela da je „sve dozvoljeno što zakon ne zabranjuje”, stalno kašnjenje države sa pravnim regulisanjem i kontrolom ili činjenica da se „pravne praznine” iznova stvaraju, odnosno da se na njih poziva.

U odnosu na Kodeks Čemegi, iz zakonskog opisa krivičnog dela prevare je kod kasnijih krivičnih zakonika izostala „lukava prevarna radnja”, odnosno „prevarna radnja”. Naime zakonodavac je procenio da se prevara može izvršiti bilo kojim običnim dovodenjem u zabludu. Takođe je ispušteno pozivanje na protivpravno pribavljanje koristi „za sebe ili za drugoga”, ali to još ne znači meritornu promenu u sudskoj praksi, jer se ovaj stav i dalje primenjuje.⁷

Kod ovog krivičnog dela predmet pravne zaštite je imovinsko pravo koje može da potiče kako iz prava svojine, tako i iz obligacionog odnosa. Predmet izvršenja krivičnog dela je neki (pokretan, nepokretan) imovinski predmet ili bilo koji aktivan ili pasivan imovinskopravni odnos.

3. Prouzrokovanje štete prevarom

Još i danas uporno opstaje mišljenje, pre svega među laicima, mada nekad dovodeći u iskušenje i pravnike, prema kojem centralni element prevare

⁵ Mađarski Krivični zakon broj C iz 2012. godine, § 373. stav 1.

⁶ Prevarom je prouzrokovana manja šteta ako je šteta 50.001-500.000 forinti, veća šteta ako je šteta 500.001-5.000.000 forinti, značajna šteta ako je šteta 5.000.001-50.000.000 forinti, a naročito velika šteta ako je šteta iznad 50.000.001 forinti.

⁷ S. Madai, 48-49.

predstavlja protivpravno prouzrokovanje štete. Jasno je, ili bi bar trebalo da bude jasno da je šteta neizostavan element kod svršenih prevara, ali prouzrokovanje štete samo po sebi proizvodi samo privatnopravnu obligaciju: ko prouzrokuje štetu drugome, dužan je i da je nadoknadi. Ovakve obligacije postaju prevare ako se može dokazati da prilikom sklapanja posla dužnik već unapred nije imao nameru da ispuni svoju obavezu, ili da je znao da neće biti u mogućnosti da je ispuni.

Ovo naravno podrazumeva dokazivanje svesnih elemenata, a kao što je opšte poznato, to je uvek veoma teško. Međutim, sumnju na prevaru mogu često da potkrepe i objektivne okolnosti: npr. ako neko za kraće vreme napušta već treći hotel kroz zadnji ulaz bez plaćanja; ako je beznadežno zadužen, ali tvrdi da je kreditno sposoban i podiže nove i nove kredite; ako oglašava (ili čak i pruži) neku uslugu pa u svojoj ponudi u svoju korist prećuti ili iskrivi neku okolnost koja je bitna za uslugu ili za protivuslugu – tada osnovano možemo da dodemo do zaključka o postojanju namere koja je potreba kod ovog krivičnog dela, te odlučujući element prevare nije nastanak štete, već *obmanjivanje, dovođenje u zabludu ili držanje u zabludi* partnera.

Prevare je bez sumnje krivično delo koje se sastoji iz dva segmenta: s jedne strane je ono povezano sa prevarnom radnjom izvršioca, a s druge strane prouzrokovanje štete treba da bude protivpravno.

Ovo naravno podrazumeva dokazivanje svesnih elemenata, a kao što je opšte poznato, to je uvek veoma teško. Međutim, sumnju na prevaru mogu često da potkrepe i objektivne okolnosti (...). Dakle, iz ovog se može zaključiti da nastanak štete ne predstavlja odlučujući element prevare, već je to obmanjivanje, dovođenje u zabludu ili održavanje partnera u zabludi⁸ što može biti i neko sasvim jednostavno, lako prepoznatljivo ponašanje. Ono samo mora da bude takvo da dovede do prouzrokovanja štete u odnosu na ličnost oštećenog. Iz tog aspekta je nebitna neopreznost oštećenog, nemarno ponašanje i njegova naivnost.⁹

Da se malo podrobnije osvrnemo na dovođenje u zabludu: u takvim slučajevima izvršilac predstavlja neistinu kao istinu, te se kao rezultat toga u svesti obmanutog lica stvaraju pogrešne slike. Dovođenje u zabludu samo mora da bude takvo da dovede do prouzrokovanja štete u odnosu na ličnost oštećenog. Kod dovođenja u zabludu može biti reči samo o *aktivnom činjenju*.

Održavanje u zabludi je neotklanjanje ili potvrđivanje neke zablude koja je nezavisna od činjenja izvršioca, a to je pasivno ponašanje čija je suština da izvršilac propušta da licu u zabludi rasvetli činjenice. Ova pasivnost se međutim može smatrati prevarom samo ako rasvetljavanje predstavlja zakonsku

⁸ M. Tóth, 8.

⁹ Dr. J. Akác, *Magyar Büntetőjog Kommentár a gyakorlat számára* 3. kiadás XXXIV. fejezet HVG-Orac Lap-és Könyvkiadó, Budapest 2016, 1405.

obavezu izvršioca. Pravna obaveza se može zasnivati na radnom odnosu, administrativnom pravnom odnosu, ugovoru. U nedostatku zakonske obaveze, propuštanjem rasvetljavanja može doći do protivpravnog otuđenja.

Dva načina ponašanja zavise od karaktera pravnog posla koji je predmet prevare i može da se utvrdi na osnovu činjeničnog stanja u datom slučaju. Nije neophodno da dovođenje u zabludu, odnosno održavanje u zabludi obuhvati ceo pravni posao, dovoljno je da se ponašanje odnosi na bitne okolnosti posla.¹⁰

4. Najnoviji oblik prevarnih radnji: Prevara od strane „unuka”

Pitanje je kako se može definisati, kada i u kom obliku je tzv. „unučka prevara” dospela među prevare. Originalan metod se može povezati sa oštećenima koji su usled svoje starosne dobi samo ograničeno sposobni da prepoznaju prevarne radnje. Počinioци su se prethodno s nekim razlogom ili simulirajući pružanje neke usluge, tako naročito npr. premeravanje parcele, očitavanje strujnog brojila, prodaja ogreva, ... približili svojim žrtvama, pa su ih oštetili iskoristivši njihovo starosno doba.

Serije ovakvih prevara su privukle pažnju društva i medija na prelasku iz prošlog u ovaj vek, kada su „beskrupulozne kriminalce koji su prevarili starije ljude zloupotrebivši njihovu dobronamernost i neobazrivost” u stručnom žargonu istražnih organa nazvali „hijenama.”¹¹

Mada su među prevarnim metodama u 21. veku sve zastupljenije elektronske, onlajn ili zloupotrebe putem lova na podatke, tradicionalna sredstva su, kao što je naročito telefon, i dalje sačuvala svoje istaknuto mesto. Širenjem mobilnih telefona i potiskivanjem telefonskih imenika u zapečak fiksni telefoni se sve više vezuju za starije generacije. Izbor oštećenog se već na samom početku zasniva na običnom metodu „lova”: počinilac je na osnovu gradskih telefonskih imenika pozivao isključivo žene, kod kojih je ispred njihovog prezimena stajao skraćeni prefiks za označavanje „udovice”. Pošto se sa starenjem kvari i čovekov sluh, razgovor koji je počinilac započeo sa pozdravom „ćao, bako” je već bio rešen kada je unuk oštećene po krštenom imenu oslovio telefonsku sagovornicu. Na osnovu ovakve jednostavne formule se rasprostranila „unučka prevara”, prilikom koje je počinilac različitim pričama tražio pomoć od starijeg oštećenog i molio da zbog njega preda trećem licu jednu određenu svotu novca ili neku drugu dragocenost.

Bilo je i takvih slučajeva kada su zapodenuti razgovori sa starijim ženama na autobuskim stajalištima, sa pitanjima o porodičnim prilikama, mestu stanovanja, ima li dece, odnosno unučadi. A starije žene koje žive same

¹⁰ E. Belovics, G. Molnár, P. Sinku, *Büntetőjog II. Különös Rész*, „Hetedik hatályosított kiadás”, HVG- Orac Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest 2019, 714.

¹¹ Gy. Halmos, „Mama, kérlek, segíts!” *Napló*, 2010. augusztus 14, 1.

su govorljive, pa tokom razgovora saopštavaju i svoj broj fiksnog telefona u nadi da će „s nekim” ubuduće moći da popričaju.

„Unučka prevara” se može svrstati među prevare izvršene telefonom. To podrazumeva svaki metod kod koga počinilac sa potencijalnom žrtvom komunicira putem telefona i nastoji da od njega pribavi izvesnu sumu novca. Prednost ovog metoda je u tome da ne iziskuje lični susret sa oštećenim, nije bitan izgled, fizičke karakteristike i pojava, potrebna je samo odgovarajuća lična komunikacija, koja kod oštećenog može da izazove poverenje.¹² Pošto se oštećeni prvenstveno može osloniti na svoj sluh, a usled oslabljenog sluha starija generacija može dospeti u nepovoljan položaj, dovođenje i držanje u zabludi starijih ljudi je bitno jednostavnije, dok se prouzrokovanje štete koja je potrebna za sticanje bespravne materijalne koristi zasniva na odgovornosti i poverenju kod starijih ljudi prema pretpostavljenom članu njihove porodice.

Brojčana promena je u Mađarskoj prvi put zabeležena 2010. godine, kada se broj krivičnih dela izvršenih protiv starijih lica iznad 60 godina sa 36 717 za godinu dana povećao za četvrtinu i to na 46 735.¹³ Mada je među krivičnim delima bilo i krađa, provala pomoću trikova, pljački i prevara, među načinima obmanjivanja su postali sve zastupljeniji oni slučajevi u kojima nije bio neminovan i susret žrtve i počinioa. Ako među okončanim istragama po krivičnim delima izvršenim protiv starijih lica iznad 60 godina posmatramo isključivo prevare, posle gore pomenutog perioda, od januara 2009. do juna 2018. godine, 26 598 oštećenih su bile žrtve prevare, a od krivičnih dela izvršenih protiv starijih ljudi čiji je prosečan broj u navedenom periodu godišnje 2600, skoro polovina se vezuje za Budimpeštu. Na osnovu raspoloživih podataka od jula 2018. godine do danas u 12 073 okončanih istraga su žrtve prevare bile starije osobe iznad 60 godina. To je značilo već 4000 oštećenih starijih lica godišnje, što predstavlja povećanje od 15% u odnosu na prosek iz prethodne dekade. Osim toga, jedva da se trećina krivičnih dela mogla povezati sa Budimpeštom, a u skoro dve trećine su oštećene bile žene, ukupno 7272.¹⁴ Pošto se ne vodi posebna evidencija, iz gore pomenutih podataka se ne mogu izdvojiti „unučke prevare”, ali se može konstatovati brojčano povećanje žrtava prevare, proširenje izvršenja dela na šire područje zemlje, kao i to da među žrtvama iznad 60 godina starosti većinu čine žene.¹⁵

¹² F. Sántha, „A telefonon, illetve a telemarketing útján elkövetett csalások jellemző vonásai”. *Publicationes Universitatis Miskolcineneses Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXVII/2., 2019, 253-254, 258.

¹³ Á. Győr, „Idősekre szakosodó tolvajok. Elterjedtek az „unokás” csalások” *Magyar Nemzet*, 2011, március 7, 17.

¹⁴ Lásd, Belügyminisztérium Bűnügyi Statisztikai Rendszer, link: <https://bsr-sp.bm.hu>, datum pristupa 25. 06. 2022.

¹⁵ Á. Győr, 17.

5. Sudska praksa iz Mađarske

U predmetu koji ćemo prikazati bilo je 218 oštećenih, svi su stanovnici Budimpešte.

Od svih oštećenih 110 njih živelo je u II kvartu u Budimu, ali se ne može zanemariti ni broj onih iz I i XII kvarta, koji se takođe nalaze u Budimu. Ova činjenica je važna jer su to kvartovi opštepoznati po tome da tu žive „bogatiji”.

U dva slučaja je visina štete izvršenja bila između 5.000.001,- forinte i 50.000.000 forinti, koje vrednosti su i predate počinocima, ali prilikom njihovog hapšenja tog novca više nije bilo, i mada je sud obavezao osuđene prevarante na naknadu štete, pitanje je da li će do toga ikada i doći. U 46 slučajeva je visina štete bila između 500.001,- forinte i 5.000.000,- forinti, u 58 slučajeva su prevaranti tražili iznose između 50.001 i 500.000,- forinti, dok je u preostalim slučajevima vrednost izvršenja bila ispod 50.000,- forinti.

U tom slučaju model postupanja optuženog u pogledu činjeničnog stanja je bilo sledeće:

Optuženi I reda je lišen slobode u drugom krivičnom postupku, nezavisno od postupka o kome je reč u konkretnom slučaju, usled čega je dospao u Kaznenu ustanovu i zatvor u Marijanostri, gde je čeliju delio sa optuženim IV reda. Nakon toga je optuženi I reda premešten u Ustanovu za izvršenje sankcija u glavnom gradu, pa u Državnu ustanovu za izvršenje sankcija u Tisaleki, gde je čeliju delio sa optuženim X reda.

Optuženi I reda je tokom boravka u ustanovama za izvršenje sankcija – uglavnom u večernjim i noćnim satima i u zoru – sa različitih brojeva mobilnih telefona (koje su mu prilikom poseta prokrijumčarili) pozivao fiksne telefonske brojeve većinom starijih oštećenih, i tada se uplakanim, očajnim glasom predstavio kao rođak (sin, unuk, zet) oštećenog, rekao da je dospao u nevolju, da ga na nepoznatom mestu zlostavljaju neki Albanci i zahtevaju određenu sumu da bi ga pustili na slobodu. Ukoliko ga je oštećeni saslušao, optuženi I reda ga je molio da sakupi što više gotovine, zlatan nakit ili druge dragocenosti, ali da nikome, odnosno ni policiji ne govori ništa, jer će ga onda izvesti iz zemlje i više nikad neće biti pronađen. Prilikom poziva je optuženi I reda od oštećenog zatražio i jedan broj mobilnog telefona, pomoću koga će optuženi I reda saopštavati oštećenom trasu koja će ga odvesti do mesta predaje dragocenosti.

Ukoliko je optuženi I reda uspeo da dovede oštećenog u zabludu, optuženi I reda mu je davao instrukcije i usmerio ga ka mestu određenom za predaju dragocenosti gde je trebalo da dođe putničkim automobilom ili – u nekim slučajevima – taksi vozilom taksi udruženja kojeg je optuženi I reda preporučio. Tamo mu je rečeno da izvrši predaju licu kojeg je za određenu naknadu angažovao optuženi I reda, ili je oštećeni trebalo da ostavi dragocenosti na određenom mestu (trotoar, kanta za otpatke).

U realizaciji tih postupaka optuženom I reda je uvek pomagala najmanje jedna osoba izvan ustanove za izvršenje sankcija, koju je on angažovao, i to na taj način što je ta osoba optuženom u ustanovu doturala mobilne telefone, SIM kartice, telefonske brojeve potencijalnih oštećenih, pa pratila i nadzirala eventualno obmanutog oštećenog tokom izvršenja radnji, preuzimala ili pribavljala vrednosne predmete i na kraju ih dostavljala licu koje je optuženi I reda odredio. Pomagač je u svakom slučaju imao saznanja o tome da li je oštećeni, koga je optuženi I reda doveo u zabludu, predao ili ostavio na određenom mestu dragocenosti, jer je uglavnom iz njih dobijao svoj udeo za asistenciju.

Prikažaćemo i jedan konkretan slučaj:

Oštećenu koja je imala 69 godina je dana 18. decembra 2016. godine u njenom stanu u Budimu oko 22 sata i 40 minuta na fiksni telefonski broj nazvao optuženi I reda i tvrdio da je on njen sin (Zoltan), ispričao prethodnu priču i zatražio prvo 60.000 evra (18.745.800,- forinti), a zatim još 24.000.000 forinti. Oštećena je probudila supruga, kome je optuženi I reda ponovio priču. Optuženi I reda je rekao da su mu oduzeli telefon i priključili telefon na kompjuter kako bi kontrolisali njegove pozive, pa da ga zato ne zovu na taj broj. Oštećeni su sakupili 18 miliona forinti, što je prema uputstvima oštećenog I reda trebalo odneti u Kebanju, pa su tako oštećeni oko 23 sata i 30 minuta svojim putničkim vozilom krenuli s novcem, pri čemu su putem mobilnog telefona već bili na stalnoj vezi sa optuženim I reda. Usput ih je optuženi I reda instruisao da odu u IV kvart, u Rakošpalotu do broja 125. na putu Foti, gde iz vozila treba da izađe samo ženski član bračnog para i da preda novac njegovom najboljem drugu Laslu Totu koji stiže taksijem i koji je već isplatio 2 miliona forinti na ime otkupnine. Kada su stigli na zadatu adresu optuženi IV reda je prišao ženskom članu oštećenog bračnog para i preuzeo od nje gotovinu u iznosu od 18 miliona forinti. Nakon toga su se oštećeni vratili kući, kada je oko 3 sata optuženi I reda ponovo telefonirao i saopštio da su ga pustili na slobodu, ali da će zbog povreda otići u bolnicu. U jutarnjim satima su oštećeni nazvali svog sina, koji im je rekao da mu se ustvari nije ništa desilo. Šteta nastala ovim krivičnim delom iznosi 18 miliona forinti, koja nije nadoknađena.

Među slučajevima bilo je i takvih u kojima nije došlo do određivanja potrebne svote: optuženi I reda je preko telefona rekao da je potrebno da se licima koja su ga zarobila predaju *sve vrednosne stvari i gotovina* koja se nalazi kod kuće, jer će ga u suprotnom ubiti. Deda je tada spakovao srebrni pribor za jelo, zlatan nakit, antičku futrolu za sat i saopštio da na svom bankovnom računu ima 500.000,- forinti. Optuženi I reda mu je tada rekao da sutradan sa bankovnog računa podigne novac i odnese ga na mesto koje će on kasnije saopštiti.

U drugom slučaju oštećeni od kojeg je optuženi I reda zahtevao 1 milion forinti je kazao da ima 600.000,- forinti i 1.200 evra, ali je optuženi od njega tražio još više, pa je oštećeni ponudio svoj zlatni pečatni prsten i jedan par zlatnih naušnica.

U ova dva slučaja je vrednost štete prouzrokovane prevarom utvrđena u visini od 500.001,- forinte do 5.000.000,- forinti.

Bilo je i slučajeva gde su oštećeni u toku kontakta sa optuženim I reda posumnjali, pa su radnje optuženog ostale u pokušaju, što proizilazi iz sledećih slučajeva koje predstavljamo:

U jednom slučaju je optuženi I reda od jednog oštećenog zahtevao 20 miliona forinti, koji mu je saopštio da nema toliko novaca, pa može da punudi samo putničko vozilo tipa Nisan Almera staro 10 godina, odnosno slike, skulpturu i porcelan. Oštećeni je tokom razgovora zapazio da mu se sin ne seća dragocenosti koje imaju u kući, što mu je postalo sumnjivo, pa je zamolio svoju suprugu da nazove njihovog sina, koji je rekao da je dobro, da ga ne drže u zatočeništvu. Ovde je radnja ostala u fazi pokušaja.

U drugom slučaju je do raskrinkavanja došlo tako što se nakon sakupljanja i stavljanja u koverat sve gotovine koja se nalazika u kući telefonska veza više puta prekidala, pa je oštećena nazvala svog sina da ga pita gde to treba da se odnese novac. Sin oštećene nije razumeo o čemu njegova majka priča, zbog toga je otišao kod nje i tada shvatio da je njegova majka zamalo postala žrtva prevare.

6. Prevarne radnje protiv lica koja su usled starosnog doba ili invaliditeta ograničeno sposobna da prepoznaju ili odbiju krivično delo

Prevara u Mađarskoj spada među krivična dela protiv imovine koja su regulisana u poglavlju XXXVI. Među kvalifikatornim okolnostima kod krivičnih dela protiv imovine se ne nalazi izvršenje „protiv lica koja su usled starosnog doba ili invaliditeta ograničeno sposobna da odbiju krivično delo”.

Ovakva kvalifikatorna okolnost u mađarskom pravu postoji na primer kod ubistva, telesne povrede, razbojništva, pljačke itd.

Nesumnjivo je, da je u ovim slučajevima prilikom odabira oštećenog lica primarni aspekt da ono bude starije, dobro situirano i da adresa stanovanja bude na takozvanom „elitnom” mestu na budimskoj, odnosno peštanskoj strani. Prevaranti zasnivaju prevarnu radnju na činjenici da je sluh starijih oštećenih slab, da fiksni telefon nekada krči, ne može se „normalno” čuti, da su stariji ljudi manje pažljivi i da je njihova memorija i sposobnost prisećanja u opadanju.

Imajući u vidu ovu činjenicu, optužnica u svakom slučaju treba da sadrži starosnu dob ili godinu rođenja oštećenih, a osim toga sudu treba staviti na raspolaganje i informacije o mentalnom i fizičkom stanju oštećenih, jer se u protivnom to ne može proceniti. Ne postoji izričita zakonska odredba o tome koji životni period treba da se smatra za starost.

A prema sudskoj praksi, kao osnov za utvrđivanje izvršenja dela protiv lica koje je usled starosnog doba ili invaliditeta ograničeno sposobno da prepozna ili otkloni krivično delo ne služe godine života, već se to utvrđuje samo na

osnovu procene.¹⁶

Obično se za lice koje je ograničeno sposobno za prepoznavanje ili odbijanje krivičnog dela smatra ono, koje usled svog mentalnog ili fizičkog stanja životnu situaciju koju preživljava prilikom krivičnog dela nije u stanju ili je samo ograničeno sposobno realno da proceni i da u skladu s tim ispolji odgovarajuće ponašanje.

Tako je, na primer, u opisanom slučaju jedan od oštećenih – koji je u vreme izvršenja krivičnog dela imao 77 godina – tokom saslušanja na sudskom ročištu sam obavljao svoje poslove. Bio je zaposlen do 2015. godine, bio je prevodilac za dva specijalna jezika i do poslednjeg momenta je prevodio veoma ozbiljne tekstove na mađarski jezik. U pogledu njegovog psihičkog stanja nije imao i nema nikakvih problema. Obično je sumnjičava osoba. U vezi sa datim slučajem je rekao da njegov sin često putuje vozom, pa je pomislio da se zbog toga telefonska linija prekida, ali i da je glas muškarca koji ga je nazvao bio „avetinjski” sličan glasu njegovog sina. Uz to, i priča je bila puna takvih elemenata koji su podupirali njenu istinitost, a bila je i veoma dobro koncipirana. Tokom razgovora, dok je u skladu sa datim uputstvima vozio ka mestu predaje novca imao je snažan osećaj da ga prate. Ostavili su ga da vozi kola bar 100 kilometara, sve u uzrujanom nervom stanju, i to u vreme saobraćajnog špica. Bila je to psihološka borba, sa valjano obrađenom pričom i uspešnom realizacijom. U septembru prethodne godine su ga takođe nazvali sa sličnom pričom, ali je tada postavio jedno „kontrolno pitanje”, iz čega je zaključio da su tvrdnje pozivaoca neistinite.

Zatražio je naknadu pretrpljene štete - u iznosu od 8 miliona forinti – s kamatom. Događaj je uznemirio ovog 77-godišnjeg oštećenog, jer posle ovog slučaja često se budi i posle ne može da zaspi.

Kada se prilikom inicijalnog razgovora više puta postave pitanja, to upućuje na to da osoba ne čuje dobro i da obmanjivanje može da bude uspešno.

Zabrinutost zbog deteta ili unuka predstavlja osnov i smatramo da će starija osoba kojoj će pre ili kasnije možda biti potrebna nega učiniti sve kako bi pomogla mlađem članu porodice. Kod starijih ljudi se materijalna dobra više ne nalaze toliko u fokusu (ta dobra ne mogu poneti sa sobom u grob, više im nisu neophodna), pa ih se lakše odriču ako time mogu da budu od pomoći.

7. Naknada štete

Prema odredbama mađarskog krivičnog procesnog prava, oštećeni može da zahteva naknadu štete koja mu je naneta, to je takozvani građanskopravni zahtev, koji konkretno treba da se postavi tokom postupka. Ima takvih oštećenih, koji smatraju da je bezizgledno da će im se ikada vratiti iskamčeni novac i zbog toga uopšte i ne podnose građanskopravni zahtev. O građanskopravnom zahtevu

¹⁶ Sudska odluka broj 2020.169. (BH. 2020. 169).

sud može da odluči presudom, ali može da uputi i na druge pravne mogućnosti.

Ukoliko oštećeni ne postavi građanskopravni zahtev u pogledu imovine koja je proistekla iz krivičnog dela i koju je počinilac stekao prilikom izvršenja krivičnog dela ili u vezi sa delom, može se odrediti konfiskacija imovine.¹⁷

Naravno, oduzimanje imovine se može odrediti ne samo u ovom slučaju, nego na primer i u slučaju kada je imovina nastala iz izvršenja krivičnog dela došla na mesto imovine koja je stečena prilikom krivičnog dela ili u vezi sa delom,¹⁸ ili za imovinu koja je u cilju izvršenja krivičnog dela obezbeđena ili namenjena stvaranju potrebnih uslova ili za olakšanje izvršenja.¹⁹

Unučka prevara je jedan veoma „grub” oblik prevare. Kod ovih krivičnih dela se radi o milionskim sumama: gotovini, ušteđevinama položenim u bankama, nakitu i drugim dragocenostima, dakle mogu da se izgube plodovi celoživotnog rada ako stariji oštećeni nasedne na obmanu prevaranata.

Ako počinilac prilikom hapšenja još nije potrošio novac, nije prodao nakit ili druge dragocenosti, do naknade štete može doći i u krivičnom postupku, ali ako je novac već potrošen prevaranti obavezani na naknadu štete – verovatno – nikada neće vratiti novac ionako već starijim oštećenima, koji postaju traumatizovani samim događajem, a nekad i ne dočekaju završetak krivičnog postupka.

8. Zaključak

Zaštita od prevare se ne može svesti samo na strogu pravnu odmazdu u pojedinačnim slučajevima. Kod prevaranata izuzetno retko dolazi do društveno-etičkog popravljavanja posle izdržane kazne, jer neefikasnost kažnjavanja naročito kod varalica velikog stila njih podstiče na još veće lukavstvo, još prepredenije smicalice i još savršeniju razradu strategije; a strah od kazne jedva da se javlja kao fajktor odvrćanja, jer je on u velikoj meri kompenzovan očekivanom velikom verovatnoćom da delo neće biti otkriveno. (Jedan od) načina preventivne zaštite – imajući u vidu da je uspešnost prevare u ne maloj meri potpomognuta bezgraničnom lakovernošću publike – jeste *prosvetčivanje u najširem smislu*.²⁰

Pal Andál /Angyal Pál/ mađarski pravni stručnjak je 1939. godine u vezi sa prevarom napisao sledeće: „odbrana od prevare se ne može svesti samo na strogu pravnu odmazdu u pojedinim slučajevima. Kod prevaranta izuzetno retko dolazi do društveno-etičkog popravljavanja posle izdržane kazne, jer neefikasnost kažnjavanja naročito varalice velikog stila navodi na još veće lukavstvo, još prepredenije manipulacije i još savršeniju izradu ratnih planova, dok strah od kriminala jedva da se javlja kao faktor odvrćanja, jer je on u značajnoj meri

¹⁷ 74. § (1) stav a) tačka Kaznenog zakona Mađarske (Zakon iz 2012 godine broj C.).

¹⁸ 74. § (1) stav d) tačka Kaznenog zakona Mađarske.

¹⁹ 74. § (1) stav d) tačka Kaznenog zakona Mađarske.

²⁰ P. Angyal, *A magyar bűntetőjog kézikönyve*, 16. A csalás, Budapest 1939, 55-61.

kompenzovan velikom verovatnoćom da neće doći do otkrivanja. (Jedan) od načina preventivne odbrane je – imajući u vidu da je bezgranična naivnost publike ne tako beznačajan pomagač uspešnosti prevare – najsveobuhvatnija odbrana.”²¹

I zaista, procvat prevara u prvom redu zavisi od „sa-radnje” (potencijalnih) oštećenih. Potrebno je, dakle, iskoristiti sva moguća sredstva u cilju da publika, upoznavši savremene oblike prevare prozre prevarna saletanja i da ostatak trezvene pameti kod ljudi u njihovom interesu nadvlada njihovu lakovernost ili čak i gramzivost. Prepušteni smo sami sebi, od prevaranata ne možemo da očekujemo razumevanje i/ili kajanje. Uzaludna je velika propaganda i pozivanje na oprez, broj unučkih prevara je i dalje veoma velik. I to nije slučaj samo u Mađarskoj već i drugim državama!

* * *

THE SO-CALLED „GRANDCHILD FRAUD” IN HUNGARY

Summary

The paper points out certain forms of fraud, which lead to damage to the property (movable and immovable) of older, mostly richer people in Budapest, but also throughout Hungary. Criminals always find new methods to obtain property for themselves through fraud at the expense of various groups of persons. The form of fraud discussed in this paper is known as „grandchild fraud”, and there are certainly such cases in other countries as well. As a rule, the damage caused to the victims in these frauds cannot be compensated.

Keywords: fraud, value of execution, persons with limited ability to recognize or reject a criminal offense due to age.

²¹ *Ibid.*, 32.